

ERKIN VOHIDOV IJODIDA FOLKLORNING ERTAK JANRIGA MUNOSABAT

Xajiyeva Dilfuza Adambayevna,
Urganch davlat universiteti "Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedrasida
o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Erkin Vohidov ijodida folklorning ertak janri asosida yaratilgan asarlari qiyosiy tahlil qilindi. Ularning o'zaro o'xshash va farqli jihatlari to'g'risida fikr yuritildi. Shoir she'rlarida ijtimoiy muammolarni ramziy obrazlar orqali tasvirlangani ta'kidlandi.

Kalit so'zlar: folklor, ertak, alla, she'r, davr, janr, yolg'on, obraz, motiv, voqea.

ОТНОШЕНИЕ К СКАЗОЧНОМУ ЖАНРУ ФОЛЬКЛОРА В ТВОРЧЕСТВЕ ЭРКИНА ВАХИДОВА

Хажиева Дилфуза Адамбаевна,
преподаватель кафедры «Методика начального образования» Ургенчского
государственного университета

Аннотация. В данной статье проанализированы произведения Эркина Вахидова, основанные на сказочном жанре фольклора. Обсуждаются их сходства и различия. Отмечено, что в стихах поэта социальные проблемы изображаются через символические образы.

Ключевые слова: фольклор, сказка, алла, поэма, период, жанр, ложь, образ, мотив, событие.

ATTITUDE TOWARDS THE FOLKLORE FAIRY TALE GENRE IN THE WORKS OF ERKIN VAHIDOV

Khajieva Dilfuza Adambaevna,
Lecturer at the Department of Methods of Primary Education, Urgench State
University

Annotation. This article is focused on the works of Erkin Vakhidov, based on the fabulous genre of folklore. Their similarities and differences are discussed. It is noted that in the poet's poems social problems are depicted through symbolic images.

Key words: folklore, fairy tale, alla, poem, period, genre, lie, image, motif, event.

KIRISH. Erkin Vohidov folklorning deyarli barcha janrlarini qo'llagan, o'z asarlariga uyg'unlashtirgan. Aniqroq qilib aytadigan bo'lsak, uning ijodida nafaqat askiya, latifa, maqol, mif janriga mansub she'rlar, balki lof janrini qo'llab yozgan she'rlar ham talaygina. Shoir xalq og'zaki ijodidagi ertak janri asosida ham bir qator she'rlar yaratgan.

Ma'lumki, ertak — xalq og'zaki poetik ijodining asosiy janrlaridan biri; to'qima va uydirmaga asoslangan sehrli-sarguzasht va maishiy xarakterdagi epik badiiy asar. Asosan, nasr shaklida yaratilgan. M. Koshg'ariyning «Devonu lug'otit turk» asarida epik shaklida uchraydi va biror voqeani og'zaki tarzda hikoya qilish ma'nosini bildiradi. Ertak Surxondaryo, Samarqand, Farg'ona o'zbeklari orasida matal, Buxoro atrofidagi tuman va qishloqlarda ushuk, Xorazmda varsaqi, Toshkent shahri va uning atrofida cho'pchak deb ataladi. Ertak hayot haqiqatining xayoliy va hayotiy uydirmalar asosida tasvirlanganligi, tilsim va sehr vositalariga asoslanishi, voqea

va harakatlarning ajoyib-g'aroyib holatlarda kechishi, qahramonlarning g'ayritabiiy jasorati bilan folklorning boshqa janrlaridan farq qiladi. Ertaklarda uydirma muhim mezon bo'lib, syujet voqealarining asosini tashkil etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA. O'zbek folklorshunosligida ertak janri genezisi, tasnifi va badiiyatining folkloristik tadqiqi bo'yicha B.Karimov, M.Afzalov, G'.Jahongirov, G'.Jalolov, K.Imomov, X.Egamov, M.Jo'rayev, J.Yusupov, Q.Beknazarov, S.Jumayeva, Z.Usmoniva, N.Do'stxo'jayeva, M.Sodiqova, N.Qodirov, Z.rasulova kabi olimlar tomonidan salmoqli tadqiqotlar amalga oshirilgan.

NATIJALAR. Erkin Vohidov ijodida folklorning ertak janri asosida yaratilgan ayrim she'rlari muhokamaga tortildi va quyidagi jihatlariga e'tibor qaratildi:

- Shoirning xalq og'zaki ijodining ertak janriga monand yaratgan she'rlari qiyosiy tahlil etilib, o'xshash va farqli jihatlariga e'tibor berildi;

- "Bir yolg'ondan qirq yolg'on" she'ri va unda folklor janrlarining sintezlashgan holda qo'llanishi yuzasidan mulohaza yuritildi;

- "Sharq ertagi" she'rida alla qo'shig'i zamirida Sharqdagi mashhur ertaklarga murojaat etilgani atroficha o'rganildi;

- "Bo'ri chaqirgan majlis va beodob ot haqida latifa" sarlavhali she'rida ijtimoiy-siyosiy hayot voqealarining mahorat bilan tasvirlangani e'tirof qilindi.

MUHOKAMA

Erkin Vohidovning "Bir yolg'ondan qirq yolg'on" she'ri folklorning ertak janridan ilhomlanib yaratilgan bo'lib, she'rda shoir lof janrini she'riyatdagi mubolag'a san'ati bilan uyg'un holda qo'llaydiki, uning zamirida, hatto, xalq og'zaki ijodining latifa janriga xos jihatlar ham ko'zga tashlanadi:

Yoshimni so'rasangiz,

Yuz oylik chaqaloqman.

Qotmadan kelgan daroz,

Pakana baqaloqman.

Xush ko'rganim muzqaymoq,

Hammomga tushib yeyman,

Ustiga murch sepib,

Sho'r bodring qo'shib yeyman [1].

"Sholg'omni xom, uzumni dimlab" yeydigan qahramonni faqat shu she'rdagina ko'rish mumkin. Zero, teskari holat ishlatiladi. Aslida sholg'omni dimlab, uzumni xom yeyish ma'qul. Charxi kajraftorning bu xilqati esa ularni aksincha holda tanovul etadi. She'rda voqealar shu qadar rivojlanadiki, shoir lof janrining o'zida yangi fikr yaratgandek tuyuladi. Asosiy qahramon Falonchiyev Falonchi amakisi bilan ovga chiqib, kech qolsa, "laylakning uyasi"da uxlaydi. Uning tug'ilgan kuni o'zi antiqa, ya'ni "O'ttiz birinchi fevral, Soat ikki kechqurun". Fevral oyida o'ttiz birinchi sana bo'lmaganining o'zi kitobxonni hayratga soladi va Falonchiyev Falonchi(she'rning keyingi misralarida Jumavoy deb beriladi)ni aqldan ozgan deb o'ylaydi. O'zini tanishtirish jarayoni ham benihoya samimiy va kulgili. Go'yoki falsafada qo'llanadigan inkorni inkor qonuniga o'xshaydi. "Qotmadan kelgan daroz" deya ta'riflagan tashqi ko'rinishini keyingi misrada inkor etadi, ya'ni "pakana baqaloqman" deb tugatadi. O'z-o'zidan ma'lumki, daroz uzun bo'yga nisbatan ishlatilsa, pakana odatdagidan bo'yi past sifatida tushuniladi. Shoirning qahramoni o'zi xush ko'rgan muzqaymoqni hammomga tushib yeyishini tasavvur qilish g'oyat qiyin. Darhaqiqat, antiqa qahramon, "beshikda so'rg'ichini so'rib yotsa", uyiga "qora barzangi o'g'ri" kiradi. Eng e'tiborli jihati beshikda yotgan bola "qo'lbog'"dan qo'lini bo'shatib:

Sandiqni titib bo'lib

Kelgach beshik qoshiga.
Sumak bilan tushirdim
O'g'rining qoq boshiga.
Barzangi gurs yiqildi,
So'ng turib qochib qoldi.
Shoshganidan eshik ham,
Sandiq ham ochiq qoldi.
— Ey, nomard, — deb
qichqirdim, —
Qochsang urib shataloq,
Eshikni yopib ket-da,
Shamollaydi chaqaloq...[1].

Erkin Vohidovning bu she'rida folklor janrlarini sintezlashgan holda qo'llaganiga guvoh bo'lamiz. Shoirning “Bir yolg'ondan qirq yolg'on” she'rini o'qiganimizda, xalq og'zaki ijodidagi “Uch yolg'ondan qirq yolg'on” ertagi xayolimizda gavdalanadi. She'rdagi lirik qahramon ham go'yoki ertakdagi malikaning shartlarini bajarayotgan talabgorga o'xshaydi, ya'ni yolg'onni shunday do'ndirib tashlaydiki, o'qiyotgan odam uni ba'zan haqiqat bilan aralashtirib yuborishi tabiiy. Hatto tug'ilishining o'zi bir qiziqarli tarzda tasvirlanganiki, bu kitobxonni fikrlashga undaydi. Chaqaloqni tug'dirish uchun doya izlayotgan onasi hammaga yalinib chiqqan, lekin otasi uni “chorshanba bozori”dan sotib olgan. Yuqorida xalq og'zaki ijodidagi ertakni bejizga eslamadik. Ertakdagi malika tomonidan qo'yilgan quyidagi shartga e'tibor beraylik: “Shartim shuki, har kim uchta yolg'on topsin, har qaysisida qirqta yolg'on bo'lsin, mana shuni kim do'ndirib aytsa, meni o'shanga bering”.

Bu shart shoirning qahramoniga juda mos keladi. U ham bir yolg'on topadi undan qirq yolg'onni bemalol anglash mumkin.

Yozma adabiyotda folklordan ilhomlanib, yangi bir asar yaratgan shoir ijodida adabiy ertak janrida yozilgan she'rlarni ko'plab uchratishimiz mumkin. Jumladan, “Sharq ertagi” she'rini misol qilib keltirsak bo'ladi. Biroq “Sharq ertagi” she'ri “Bir yolg'ondan qirq yolg'on” she'ridan tubdan farq qiladi. Basharti har ikkala she'r ham xalq og'zaki ijodidagi ertak janriga monand etib yozilgan bo'lsa-da, ulardagi voqealar tasviri turli usulda amalga oshirilgan. Ya'ni “Bir yolg'ondan qirq yolg'on” she'rida voqealar bosh qahramonning o'z tilidan bayon etilgan bo'lsa, “Sharq ertagi” she'rida ona va bola muloqoti tasvirlanadi. Bu she'rdan onaning farzandiga xayrli tun tilash epizodi alla janriga mos holda yoritilganki, unda nafaqat bolani uxlashga undash, balki onaning butun mehrini his etish mumkin:

— Uxla, jonim erkam,
Uxla, ko'zim nuri.

Qo'zichog'im, ko'zlaringni yum...[1] kabi misralar fikrimizga dalil bo'la oladi. O'z navbatida ona “Ertak, dostonlarga Qancha boy bu olam. Qanchalar ko'p Sharqda afsona!” deb qaysi ertakni xayoldan o'tkazish asnosida shoir xalq og'zaki ijodidagi “Bahrom”, “Chor darvesh”, “Ozodbaxtning qissasi”, “Aloviddin”, “Xusrav Parvez”, “Jamila” kabi bir qator ertaklarni eslab o'tadi. E'tiborli jihati shundaki, ona farzandiga Sharq ertaklaridan birini so'ylab berishni ma'qul ko'radi. Shoirning iqtidori shu qadar yuksakki, ertakni Sharqning ertangi qiyofasi bilan bog'laydi. Ertakdagi tog'ni bosh egdirishga ahd qilgan bulutlarning vajohati shu qadar dahshatliki, duch kelgan narsani “chaqmoq bilan urib o'tadi”. Shunday kuchli bulutning etagi kelajakdagi Sharqning go'zalligi oldida “Pora-pora bo'lib Qoyalarda chuvalib qoldi”. Shoir onaning ertagi orqali farzandiga orom tilaydi, ham Vatanga muhabbat uyg'otadi:

Mana, quyosh chiqdi,
Olam nurga to‘lib
Bulut uzoqlarga yo‘qoldi.
Etaklari uning
Pora-pora bo‘lib
Qoyalarda chuvalib qoldi»...
Uxla, jonim erkam,
Uxla, ko‘zim nuri,
Qo‘zichog‘im, ko‘zlaringni yum,
Borliq jimjit. Go‘dak —
Shirin tushlar ko‘rib
Uyqusida qilar tabassum[1].

Onaning o‘z farzandiga mehri shu qadar mayin, nozik va samimiyki, uni his qilgan farzand “shirin tushlar ko‘rib, uyqusida tabassum qiladi”, boshqacha aytganda, baxtni his etadi.

Erkin Vohidovning barmoq vaznidagi she‘rlari orasida folklordan ijtimoiy muammolarga uyg‘un holda foydalanib yozilgan asarlar ko‘plab uchraydi. Tahlillar jarayonida kuzatganimizdek, ertak janriga monand she‘rlari garchi janr nuqtai nazaridan o‘xshash bo‘lsa-da, mavzu jihatidan keskin farq etadi. Hikoya usuli ham o‘zgacha tarzda yaratilgan. Shoirning adabiy ertak janrida yozilgan barmoq vaznidagi she‘rlaridan yana biri “Bo‘ri chaqirgan majlis va beodob ot haqida latifa”dir. Basharti shoirning o‘zi bu she‘rni latifa deb atagan bo‘lsa-da, unda ertak janrining elementlarini ham uchramiz. Aniqroq qilib aytganda, ushbu she‘rda shoir folklorni sinkretik holda qo‘llaydi. Ya‘ni ertak va latifa janrini uyg‘unlashtirib, mukammal asar yaratadi. “Bo‘ri chaqirgan majlis va beodob ot haqida latifa” she‘ri hayvonlar to‘g‘risida bo‘lib, unda shoir jonlantirish san‘atidan foydalanib, insonga xos bo‘lgan muloqot jarayonini hayvonlarga ko‘chiradi.

O‘zbek xalq ertaklari orasida hayvonlar haqida yaratilgan ertaklar anchagina o‘rinni tashkil etadi, bularda ham hayvonlar, qushlar, o‘simliklar inson kabi gaplashadi, tortishadi, do‘stlashadi, do‘stni dushmanidan, yaxshini yomondan ajratadi[2].

Azaldan xalq og‘zaki ijodining ertak janridagi an‘anaviy obraz – o‘rmonning hukmdori bo‘rining majlis chaqirib, hayvonlarga demokratiya – so‘z erkinligi berganligi she‘rda mahorat bilan tasvirlab beriladi:

Bo‘rining qorni to‘ydi,
Go‘sht hamtegdi joniga.
Echki, quyon, ot, qo‘yni
Chaqirdi u yoniga.
Dedi: hozir to‘q paytim,
Foydalanib qolinglar.
Menga dashnomlar aytib,
Tanqid qilib olinglar[1].

She‘rda shoir kosa tagida nimkosa usulidan foydalanadi. Unda keltirilgan hayvonlar ramziy ma‘no ifodalanadi. Undagi quyon obrazi xalq og‘zaki ijodida ham, yozma adabiyotda ham qo‘rqoqlik timsolini anglatadi. O‘z jonini asrash uchun qulluq qilib yashashga majburdir. Bo‘ri quyonga so‘z berganda, “o‘rta o‘z jonini avaylab” chiqadi va bo‘rini ulug‘laydi:

Quyon dedi: “Ming rahmat,
Menda hech shikoyat yo‘q.
Sizdek oliy marhamat

Sohibi inoyat yo'q.

Men qulingiz na derdim,

Sizga fidodir jonim..."

She'r 1989 yilda yozilgan bo'lib, unda bo'rining chaqirgan majlisini tasvirlashdan maqsad davrning ijtimoiy muammosi haqida fikr yuritishdan iborat. Tarixdan bizga ma'lumki, 1989 yilda siyosiy jarayon keskin o'zgarib, qayta qurish, demokratiya g'oyasi ilgari surilgan bir davr bo'lib, bu g'oya insoniyat hayotini tub burilish davriga yetakladi. She'rdagi bo'ri rahbarlar timsolini bildirsa, u erkinlik berib, har kimning fikrini bilishga intiladi. Afsuski, odamlar orasida quyonga o'xshagan qo'rqqoq, keyin so'zga chiqqan qo'yga o'xshagan indamasdan podaga ergashib ketaveradigan yoki faqat topshiriqni bajaruvchilar borligi hech birimizga sir emas:

So'ng qo'yga navbat tegib

Minbarga chiqdi asta.

Dedi: Hech vaqt hech bo'ri

Bizdan hol so'rgan emas.

Minbar berib, joy to'rin

Munosib ko'rgan emas.

Bu obro', bu hurmatdan

Men terimga sig'madim.

Bunday zo'r marhamatdan

Ta'sirlanib yig'ladim.

Qo'y so'z erkinligi berilgani uchun hayratda qolganligini anglashimiz mumkin. Afsuski, qo'ydan keyin so'zga chiqqan echki ham bo'riga qarshi chiqolmadi. Yaxshiyamki jamiyatda otga o'xshagan nohaqlikka qarshi chiqadiganlar bor. Ot ham xalq og'zaki ijodidagi an'anaviy obraz bo'lib, u insonning do'sti sifatida tasvirlanadi.

Dunyo san'atida ot obrazi alohida o'rin tutadi. Ot insonning sodiq do'sti bo'lgani sabab ardoqlab kelingan va bu san'atda, jumladan, adabiyotda ham o'z aksi-ifodasini topgan. Folklorshunos H.Zarifov ta'kidicha: "Ot qahramonning safari va kurashlarida doimiy yo'ldoshi, ishonchli qo'ldoshi va yaqin do'stidir"[2].

Ot xalq og'zaki ijodida erkka tashna obrazdir. Shu bois u doim olg'a harakat etadi.

Erkin Vohidovning "Bo'ri chaqirgan majlis va beodob ot haqida latifa" she'rida tasvirlangan ot ham zulm va zo'ravonlikka qarshi chiqadi. Majlis chaqirgan bo'rini "jag'iga" tepadi:

Nihoyat oxirgi gap

Navbati otga yetdi,

U bo'rini mo'ljallab

Jag'iga chunon tepdi.

Olov sachrab ko'zidin

Bo'rida jon qolmadi.

Ketganicha o'zidan

Qaytib turaolmadi.

Ot obrazi bu harakati uchun e'tibordan chetda qoladi, ya'ni bo'rining tili bilan aytganda:

Bema'ni majlisga men

Ikki dunyo qaytmayman.

Ot — beodob, ot o'lsin,

Ziyofatga aytmayman.

Zero, ot siyosiy jarayonga qarshi chiqqan, erkinlikka intilgan obraz sifatida

gavdalanadi. Jamiyatda ham otga o‘xshab, erkinlik uchun, haqiqat uchun kurashuvchilar she’r yozilgan davrda barcha imtiyozlardan mahrum etilgan, iqtidori bo‘g‘ilgan.

XULOSA. Erkin Vohidov xalq mehridan ilhomlanib, xalq dardini, orzu-istaklarini she’rlariga ko‘chirgan shoirdir. Uning folklordagi ertak janridan ilhomlanib yozgan yuqorida tahlil etilgan she’rlarida aynan xalqimiz o‘tmishi, inson qadrining toptalishi, yolg‘onlar zamiriga yashiringan haqiqatlar va “demokratiya”ning amal qilish tamoyillari dadil va teran ifodalangan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Vohidov E. Saylanma. 3-jild. Umrin daryosi. T: “Sharq”. 2001. – 227-b.
2. XX asr o‘zbek folklorshunosligi. Antologiya. T: «O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi» Davlat ilmiy nashriyoti 2017.-.85-b.
3. Sharipova L. XX asrning ikkinchi yarmi o‘zbek she’riyatida badiiy taraqqiyotida folklor. Filologiya fanlari doktori (DSc) ilmiy darajasini olish uchun taqdim etilgan dissertatsiya avtoreferati. T.2019.-B.16.
4. Xajiyeva D. Erkin Vohidovning “Oltin devor” komediyasida xalq maqollarining qo‘llanishi va xalqchilik. “Filologiya ta’limi masalalari: muammo va uning innovatsion yechimlari” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. 2022-yil, 11-may, B.352-354.
5. Xajiyeva D. Erkin Vohidov she’riyatida xalq maqollarining qo‘llanilishi xususida ba’zi mulohazalar. Xorazm Ma’mun akademiyasi axborotnomasi. 2022.№1, B. 258-261.